

Beste lezer,

Op de dag dat u deze nieuwsbrief ontvangt (17 augustus) is het precies 85 jaar geleden dat het NINO – toen genaamd *Nederlands Archaeologisch-philologisch Instituut voor het Nabije Oosten* (N.A.I.N.) – werd opgericht. In dit jubileumjaar is het instituut voor de tweede keer in zijn bestaan verhuisd. De eerste keer was in 1982, toen het na 42 jaar het Noordeindsplein verruilde voor Witte Singel 24-25/Matthias de Vrieshof 4. Nu, weer 42 jaar later, heeft het NINO een nieuw onderkomen gevonden in het Herta Mohr-gebouw. Dit nieuwe gebouw is slechts een paar honderd meter verwijderd van de oude locatie, maar de verhuizing markeert in veel opzichten het einde van een tijdperk.

Deze speciale editie van de nieuwsbrief staat volledig in het teken van herinneringen aan het ‘oude’ NINO. Onze oproep om herinneringen aan het NINO in beeld en woord te delen heeft op de nodige respons mogen rekenen – graag willen we bij deze iedereen nogmaals van harte bedanken voor hun inzendingen! In deze nieuwsbrief vindt u een selectie van herinneringen van verschillende generaties, die tezamen een mooi beeld van 85 jaar NINO vormen. Zo deelt Frederik de Wolff, em. hoogleraar Klinische en forensische toxicologie aan de Universiteit Leiden, zijn herinneringen aan zijn geschiedenisleraar Arie Kampman, de drijvende kracht achter de oprichting van het NINO. Daarnaast kunt u de inzendingen lezen van (oud-)medewerkers, docenten en studenten die aan het NINO verbonden zijn of zijn geweest. Dit zijn achtereenvolgens: Marten Stol (em. hoogleraar Assyriologie, VU), Bert van der Spek (em. hoogleraar Oude Geschiedenis, VU); Theo Krispijn (voormalig docent Sumerisch, Universiteit Leiden), Diederik Meijer (voormalig UHD Archeologie, Universiteit Leiden), Erwin Dijkstra (oud-student Oude Culturen van de Mediterrane Wereld & thans buitenpromovendus Assyriologie), Bouko de Groot (oud-student Egyptologie), Mira Cost (oud-student Oude Nabije Oosten-studies) Wantje Fritschy (em. hoogleraar Geschiedenis van de overheidsfinanciën aan de Vrije Universiteit Amsterdam en Egyptologe) en Hilde Zwart (ResMA student Egyptologie). Ook

hebben we een bijdrage van professor Matthieu Heerma van Voss (1923-2015) opgenomen, die we terugvonden in de archieven van het NINO. Deze handgeschreven bijdrage is opgetekend in januari 2000, en vermoedelijk geschreven naar aanleiding van het 60-jarig bestaan van het NINO in 1999. Voor zover wij weten is deze mooie tekst niet eerder gepubliceerd en het leek ons gepast haar in deze nieuwsbrief op te nemen.

Naast tekst bevat deze nieuwsbrief ook veel beeld. Het eerste fotokatern bestaat uit foto's die door de jaren heen zijn genomen in en rondom de bibliotheek aan De Vrieshof 4. In het tweede katern zijn de voorbereidingen voor de laatste verhuizing in beeld gebracht. Het derde katern bestaat uit foto's (Polaroids en “gewone” foto's) die tijdens het jubileum- & afscheidsfeest op 30 mei jl. in de bibliotheek zijn gemaakt – met veel dank aan het bestuur van studievereniging Pleyte. Tot slot; het einde van een tijdperk betekent ook het begin van een nieuwe, en we hopen u snel op de nieuwe locatie te mogen begroeten! WW

Foto: Hilde Zwart (30 mei 2024)

Herinneringen aan het NINO (1)

Frederik A. de Wolff

Persoonlijke herinneringen aan prof. dr. A.A. Kampman (1957-1977), docent Geschiedenis aan het Stedelijk Gymnasium Schiedam. Tijd en plaats van handeling: september 1957, Klas 2 van het Stedelijk Gymnasium Schiedam. Schrijver dezes was toen nog geen 13 jaar oud.

Een ouderwets gymnasium, tamelijk elitair. Kinderen van Rotterdamse havenbaronnen voor wie het Erasmianum minder geschikt was, of Vlaardingers voor wie het lokale lyceum te Gereformeerd was, fietsten dagelijks zo'n 15 minuten west- of oostwaarts om het Stedelijk aan de Lange Nieuwstraat te bezoeken. Een kleine school met nauwelijks 100 leerlingen, waarvan circa de helft geen Schiedammer. In een 18^e-eeuws gebouw met kolenkachels, grenzend aan het kantoor van mr. F. Bordewijk, advocaat en procureur. En toentertijd al een begenadigd romancier.

Het was de eerste donderdag van het nieuwe schooljaar 1957/58. Na een jaar Oude Geschiedenis door een belezen docent die zelf in Zeus *c.s.* geloofde, zouden wij vandaag voor het eerst het vak échte geschiedenis krijgen van een zekere Kampman. Ondergetekende was enigszins voorbereid door zijn oudere zuster Andrea – over wie later meer – die het jaar tevoren met succes het eindexamen had afgelegd. Maar veel eigenschappen van Kampman hield zij voor zich; die moest ik zelf maar ondervinden.

De kennismaking

De lucht in de klas was vertroebeld door de sigarenrook van het B-merk dat de wiskundeleraar het voorgaande uur had gerookt (roken in de klas door docenten was in 1957 eerder regel dan uitzondering). Maar het wachten was op de komst van de veelbesproken Kampman.

De deur werd met enig geweld geopend, en binnen schreed een heer, enigszins gezet, martiale snor, een boek onder de arm. Het draaginsigne voor Officier in de Orde van Oranje Nassau in

het knoopsgat. “*Claude portam!*” brulde hij tegen een timide meisje dat in de buurt van de deur zat. Hij besteeg het podium, bekeek met walging de gevulde asbak, en verhieft zijn stem ten tweeden male: “*Aperite unam fenestram!*” tegen een jongen die onmiddellijk deed wat hem bevolen was. “Mijn naam is Kampman, dr. A.A. Kampman. Ik ben directeur van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, het NINO in Leiden. Dit is mijn nevenfunctie. Ik kom jullie geschiedenis doceren omdat ik het belangrijk vind dat gymnasiasten goed geschiedenisonderwijs krijgen.” Na deze introductie stak hij met zorg een corona van Hajenius op, waarvan hij zichtbaar genoot.

“Ik ga nu een aantal afspraken met jullie maken,” vervolgde hij. “Repetities geef ik niet. Ik ga mijn tijd niet verknoeien met het nakijken van jullie schrijfsels. Eens per kwartaal krijgt iedereen een beurt. Die komt hier naast mij staan, ik stel vragen, en je rapportcijfer wordt bepaald door de antwoorden die je op dat moment geeft. Ik geef géén huiswerk op. Waar je op het eindexamen over zal worden geëxamineerd, gaat over wat jullie vanaf vandaag van mij leren tot en met de inhoud van de Nieuwe Rotterdamsche Courant van de avond tevoren.” Het zal de lezer duidelijk zijn dat Kampman – zoals ik hem tot nader order zal blijven noemen – geen ordeprobleem had. Hij kwam anderhalve dag per week naar Schiedam, en de rector zorgde ervoor dat het lesrooster volledig aan zijn beschikbaarheid werd aangepast.

De school en het NINO

Met graagte vertelde hij over ‘zijn’ Instituut in Leiden. Voortaan zou iedere les beginnen met een kort verslag van wat hij die week in het NINO had meegemaakt. Niet gehinderd door overdreven bescheidenheid hoorden wij welke ministers of ambassadeurs het Instituut hadden bezocht. En ja, Prins Bernhard kende hij natuurlijk goed. Maar het waren met name de inhoudelijke zaken die mij als leerling het meeste boeiden. Mijn belangstelling voor het Nabije/Midden-Oosten dateert uit de tijd dat Kampman verslag deed van de reizen die hij maakte. Ook sprak hij regelmatig over Ex Oriente Lux dat hij als student in 1933 mede oprichtte.

Men zou kunnen denken dat de enigszins ongebruikelijke wijze van voorstellen Kampman tot een minder geliefde docent zou maken. Het tegendeel was waar. Je wist bij Kampman waar je aan toe was. Ja, je sidderde voor hem als je onverwacht 'de beurt' voor het rapportcijfer kreeg. En je wist ook dat veel van de vragen over het Midden-Oosten zouden gaan. Maar als je pech had en een fikse onvoldoende kreeg – een één of een drie waren niet ongevoel – dan kon je een minder prettige opmerking verwachten. Was de ongelukkige een meisje, dan kreeg zij het weinig complimenteuzen advies: "Ga jij maar naar de MMS". Een jongeman kon het – als hij geluk had – doen met de opmerking "Ga jij maar voor de mast het zeegat uit".

Een memorabele geschiedenisles

Kampmans rapportcijfers werden voor een groot deel bepaald wanneer de ondervraagde zo exact mogelijk de woordkeuze van de grote man zelve kon reproduceren. Zaak was dus om bij lastige onderwerpen die vrijwel zeker bij de ondervragingen aan de orde zouden komen goede aantekeningen te maken in een passend cahier. Sommigen hadden op het etiket van het schrift 'Geschiedenis' achter 'docent' geschreven: DRAAKampman. Hij glimlachte heel sportief toen hij dat voor het eerst zag.

Deze dag was het Interbellum aan de orde, en met name de vraag hoe het mogelijk was dat Adolf Hitler in staat bleek het grootste deel van de bevolking van het meest beschaafde land ter wereld achter zich en zijn infame ideeën te krijgen. Het was relatief kort na de oorlog, het onderwerp was gevoelig – vooral voor leerlingen uit gezinnen waar de sporen van de oorlog nog lang niet waren uitgewist.

In de jaren 1930 had hij een semester in Duitsland doorgebracht – ik meen in Heidelberg – en was getuige geweest van een 'toespraak' van Hitler. In de lagere klassen hadden wij letterlijk gehoord dat Kampman – als zijn hoofd er naar stond – bij de behandeling van dit onderwerp Hitler imiteerde. Dan denderde zijn toch al luide stem door het oude gebouw zodat de ramen rammelden en de overige lessen even moesten worden gestaakt.

Wij waren vol verwachting: zou hij wel of zou hij niet? En ja, wij behoorden tot de klassen die dit mochten meemaken. Nadat hij had uitgelegd hoe Hitler de menigte bewerkte, stapte hij over in het Duits en begon zijn beruchte kopie-toespraak. Eerst rustig en niet al te luid, totdat hij zich zó in zijn rol inleefde dat hij letterlijk fortississimo schreeuwde, en de school op zijn grondvesten stond te trillen.

Soms, aan het einde van een schooljaar, vroeg er altijd wel een leerling: "wilt u Hitler nog eens nadoen?" Hij weigerde dat stevast; ik vermoed dat hij het bepaald niet als bron van vermaak zag maar deze 'act' duidelijk reserveerde voor educatieve doeleinden.

De secretaresse

Inmiddels zijn we twee of drie jaar verder; kort voor de Italië-reis in de vijfde klas. Op zekere dag kom ik thuis uit school en vind de post op de mat. Mijn nieuwsgierigheid werd gewekt door een brief met de opdruk van het NINO als afzender. Gericht aan mijn zuster Andrea, geadresseerd in het handschrift van Kampman. Ik was natuurlijk razend nieuwsgierig naar de inhoud. In het besef dat Kampman een bijzondere belangstelling had voor personen van het vrouwelijk geslacht, bij voorkeur met een aantrekkelijk voorkomen, kwamen er allerlei complottheorieën in mijn puberbrein op.

Andrea had op een oudleerlingen-bijeenkomst de belangstelling gewekt van mijn docent Biologie, een door mijn vrouwelijke klasgenoten bewonderde bijna-afgestudeerde student biologie uit Leiden. Die prille verhouding met mijn latere zwager moest ik natuurlijk strikt geheimhouden.

Tja, en dan die brief van Kampman. Hij nodigde Andrea uit om zijn secretaresse en de bibliothecaresse van het NINO te worden. Zij had de bibliotheek-opleiding voltooid en was inmiddels ook werkzaam als bibliothecaresse. En het leek haar een prachtbaan. Maar de verhouding met de bioloog was inmiddels zó serieus dat zij het aanbod van Kampman niet aannam. Ze wist wel dat een buurmeisje van haar leeftijd, Eva de Raad, een oud-leerlinge van een Rotterdams

Gymnasium, een andere baan zocht én nog vrij was. Desgevraagd is Eva genoemd als mogelijk geschikt voor de functie. Kampman was tevreden over het voorstel, en Eva bleek uitstekend geschikt voor haar functie. Die mening werd gedeeld door een jonge, uit Groningen afkomstige assyrioloog, dr. Rintje Frankena. Het duurde niet erg lang of Eva werd mevrouw Frankena. Toen ik in 1963 als eerstejaars aantrad, werd ik meteen vaste kinderoppas voor de Franken's. Ik denk nog met genoegen terug aan de gesprekken met de erudiete Frankena, die later hoogleraar in Utrecht werd en helaas jong is overleden. In mijn kast met Aramese taalkunde staan nog diverse werken uit de bibliotheek van Frankena. Zoals Dalman's *Aramäische Dialektproben*, dat hij op 30-3-'49 in Groningen van W.H. de Jong overnam, en op 5 november 1967 aan mij schonk voor zijn verhuizing naar Utrecht.

De Rome-reizen

Door zijn dominante optreden zou men kunnen denken dat Kampman een gevreesd, weinig geliefd docent zou zijn. Gevreesd: ja, in zekere mate. Maar ook geliefd. De humor waarmee hij het vak geschiedenis doceerde, enigszins grof – wat je van zo'n deftig heer niet zou verwachten –; zijn uitgesproken afkeer van collegae die hij openlijk minachtte. Maar ook het tegendeel gebeurde: onze lerares Latijn was in beider Leidse studiejaren zó mooi dat de volle tram op de Hogewoerd naar links overhelde als zij links op het trottoir liep. *Ipse dixit*. Zij was de docente – gehuwd met een Italiaanse graaf – die ons in haar vrije tijd Italiaans leerde spreken om ons voor te bereiden op de Rome-reis in de vijfde klas.

Die Rome-reis of een reis naar Pompeii of naar Venetië en Ravenna werd geheel door Kampman voorbereid en geleid. Nooit twee jaar achtereenvolgende dezelfde bestemming: de zittenblijvers moesten tenslotte iets anders zien dan het vorig jaar. "Als je toch een keer blijft zitten, doe het dan in de vijfde klas. Dan kun je tenminste twee keer mee naar Italië." Deze wijze raad heb ik zelf met enkele andere klasgenoten opgevolgd. De Italië-reizen waren een belevenis op zich. Kampman leerde de meisjes hoe je tegen opdringerige Italianen

moest optreden, en hoe de jongens werden geacht hierbij behulpzaam te zijn: "Mannen, vorm een wig. Sluit ze in," bulderde hij als we een toch al volle bus in moesten dringen. In alle steden waar we kwamen kende hij de weg op zijn duimpje. En hij kon, als het nodig was, prachtig in het Italiaans schelden. Gidsen hadden we niet nodig. Alles wat we moesten horen over een bezienswaardigheid: alles kwam uit het hoofd van 'il professore'.

De energie van Kampman was onuitputtelijk. Hij vervulde iedere functie van organisator (alle treinreizen, ieder restaurant, iedere overnachting waren tevoren vanuit Nederland perfect geregeld), reisleider en gids, en een groepje van zo'n 16 pubers hield hij er stevig onder.

Maar enkele maanden vóór mijn tweede Italië-reis bleken de hormonen voor enkele jongens en meisjes uit een klas lager te sterk werkzaam te zijn. De meisjes werden van school gehaald, 'terug naar haar moeder'. De verwekkers mochten op school blijven. Deze schokkende gebeurtenissen waren aanleiding voor een aantal ouders, bij de Rector te eisen dat er bij de volgende Italië-reis een dame – zoals een rijpere oud-leerlinge – Kampman zou ondersteunen bij het toezicht op het gedrag van de meisjes. Er was nooit enige aanleiding geweest om te twijfelen aan Kampmans competentie op dit gevoelige punt. Je zou het als jongen wel uit je hoofd laten om openlijk enige amoureuze toenadering tot een klasgenote te zoeken – of andersom. De straf zou ongetwijfeld bestaan uit een openbare vernedering – op zijn Kampmaniaans: 'voor het front van de troepen' – die je zou heugen tot in lengte van dagen en de verbreking van een eventueel beginnende relatie met de betrokken klasgenote.

Maar *quod licet Iovi, non licet bovi*. De verantwoordelijkheid voor de keuze van de toezichthoudster lag bij de grote man zelf. Zij was gezegend met een niet onaantrekkelijk voorkomen, hetgeen haar voor de Bourgondiër Kampman bij uitstek geschikt maakte voor deze functie. Hoe het ook zij – leraar en oud-leerlinge weken niet van elkanders zijde, hetgeen de leerlingen niet ontging maar behalve enige verbazing geen consequenties had. De leerlingen

waren immers gewend aan Kampmans bijzondere belangstelling voor personen van het vrouwelijk geslacht en haalden hun schouders erover op. Het schijnt dat na terugkeer sommige ouders hierover hebben geklaagd bij de Rector, alsook dat de verloving van de betreffende oud-leerlinge werd verbroken. Of de volgende Italië-reis nog een dergelijk tweeslachtig toezicht heeft gehad, heb ik niet kunnen achterhalen.

Hoogleraar

Iedere zomer vertrok Kampman al voor het begin van het reces per auto met Turkse chauffeur naar Istanbul ('Stamboul' zoals hij placht te zeggen). Het NINO had een dependance in het *Palais de Hollande* aan de İstiklâl Caddesi, en hij verbleef daar enkele maanden. Om met de mooiste verhalen terug te komen. Kennelijk beschikte hij ook daar over een invloedrijk netwerk. Enige ijdelheid was Kampman niet vreemd. Daar is niets mis mee. Mits binnen de perken gehouden, is ijdelheid best een positieve eigenschap. Deze zet aan tot positieve prestaties: uitblinken door goed werk af te leveren.

Het was niet onbekend dat het Kampman dwars zat, nooit een ordinariaat in Leiden te hebben verworven. Dat was – zijn vele prestaties ten spijt – niet geheel onbegrijpelijk. Hij was eerder het type wetenschapper dat zelf beperkt onderzoek deed maar goed onderzoek faciliteerde door de omstandigheden daartoe te creëren ten behoeve van de 'kamergeleerden'. Maar ook voor dit gemis had hij een oplossing.

De dag voordat hij in september weer op school zou terugkeren, kwam de rector de klassen langs met eenzelfde boodschap. Tijdens zijn verblijf in Stamboul was dr. Kampman tot ieders genoegen benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit van Istanbul. Hij zou vanaf heden worden aangeduid als Professor Kampman; een gymnasiast diende te weten dat de aanspreektitel van een hoogleraar 'professor' was. De heer Kampman diende vanaf heden te worden aangesproken met "professor", en niet meer als "mijnheer Kampman". Hieraan werd strikt de hand gehouden.

Leiden 1963 en verder

Met diegenen die na het eindexamen Stedelijk Gymnasium Schiedam α of β Leiden als studieplaats hadden gekozen, bleef Professor Kampman contact onderhouden. Eens per jaar werden de oud-leerlingen uitgenodigd op Noordeindsplein 4a voor een goed glas wijn, het ophalen van herinneringen, het afkraken van zijn minder gewaardeerde collega's en – vooral – de voortgang van de studies van zijn oud-leerlingen, waarin hij oprecht was geïnteresseerd. Samenvattend was prof. dr. Arie Abraham Kampman een boeiende, soms controversiële persoonlijkheid die met name door zijn liefde voor de geschiedenis van het Nabije/Midden-Oosten ook op mijn eigen loopbaan een belangrijke invloed heeft gehad.

Istanbul 1966

Na drie jaar studie vond ik de tijd aangebroken om zelf eens een kijkje te gaan nemen in het Nabije Oosten. De lessen van Kampman vormden daarvan de basis, maar ook de invloed van de belangrijke leermeesters met wie hij mij in contact had gebracht. En niet te vergeten de brieven en verhalen van mijn vader, die voor zaken regelmatig alle denkbare landen in de regio en Noord-Afrika afreisde en verslag uitbracht over het leven en de gewoonten aldaar.

Toen ik Kampman van mijn plan op de hoogte bracht nodigde hij mij meteen uit voor een verblijf in het Instituut in Istanbul. Na 54 uur in de trein, dwars door het Joegoslavië van Tito, kwam ik daar aan. Ik kreeg meteen een stoomcursus 'Stamboul', en heb dagen door de stad gezworven. Mijn vrouw en ik zijn er later vaak terug geweest en hebben er diverse favoriete plekken.

Academisch Ziekenhuis Leiden, 1977

Op aanraden van Kampman was ik in de 5e klas Hebreeuws gaan volgen bij de door hem bewonderde collega dr. L.J. Cazemier, van huis uit Egyptoloog, die in 1930 in Groningen was gepromoveerd op een proefschrift getiteld *Oud-Egyptische voorstellingen aangaande de ziel*. Een erudiet die in zijn levensonderhoud voorzag als Nederlands-Hervormd predikant, en als docent

Hebreeuws aan het Stedelijk Gymnasium. Zijn lessen waren een openbaring. Ik begreep al gauw waarom Kampman zoveel respect voor deze collega had.

Een gesprek met de hoogleraar Hebreeuws en Aramees in Leiden, prof. dr. Taeke Jansma, zou mijn academische loopbaan bepalen: “Als je Hebreeuws van dr. Cazemier hebt gehad kun je meteen de tweedejaars colleges volgen. Maar besef wel dat niet meer dan 20% van de afgestudeerden een baan in dit vak kan krijgen. Ik adviseer al mijn studenten een tweede studie te kiezen waarin je een grotere kans op een baan maakt, zoals geschiedenis.” Mijn antwoord daarop was dat ik het medisch onderzoek toch ook erg interessant vond. Een studie in de medische biochemie vond ik ook aantrekkelijk. Aldus geschiedde; de roosters van de colleges Semitische Taal- en Letterkunde werden daarvoor aangepast aan de practica biochemie. In 1963 was zo iets nog mogelijk.

Jaren later, in 1977, liep ik met een aantal andere witjassen de Grote Visite mee in het Klassepaviljoen van de Interne Geneeskunde in het Academisch Ziekenhuis Leiden (AZL; nu LUMC). De afdeling waar – vaak incognito – ministers, bekende kunstenaars en hoogleraren werden behandeld. Door de Hoogleraar Interne Geneeskunde persoonlijk. De Hoogleraar voorop, gevolgd door de Chef de Clinique, Hoofdassistent en volk van lager allooi, doorgaans ‘de Witte Vloed’ genoemd. Het legertje witjassen trad de eenpersoonskamer binnen, en uit het bed klonk onverwacht een bekende stem, bijna even luid als jaren her: “Dag Fréék”.

Tot zijn ontslag uit het ziekenhuis en zijn terugkeer naar huis in Bemelen ben ik vrijwel dagelijks een praatje met hem gaan maken. Enkele maanden later ontving ik het bericht dat Arie Abraham Kampman op 23 september 1977 in Bemelen was overleden.

Marten Stol

Als middelbare scholier was ik al eens in Leiden en bij het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten geweest, om mij te oriënteren op de studie Assyriologie. Professor F.R. Kraus was ik toen net misgelopen. In 1959 schreef ik me in als student en ik verscheen op het besprekingscollege in het NINO, aan de voorzijde, op de grond, in de Scholten-kamer. Dat was de rijkard van wie het NINO veel geld had geërfd. Volgens student Veenhof zat dat vooral in aandelen Koninklijke Olie en die werden vroeg in de oorlog angstig verkocht. Oliedom.

Beneden werden de kleitabletten bewaard in een gesloten kamer in het aangrenzende pand Noordeindsplein 6A, aan de achterzijde, in lage kasten, met nauwe gangetjes ertussen. Ik heb er eenmaal een blik in mogen werpen. Student Veenhof specialiseerde zich in het Oud-Assyrisch en moet in zijn studietijd de aanwezige OA tabletten bestudeerd en zelfs nagetekend hebben.

Achter de Scholten-kamer bevond zich het grote magazijn van NINO met rijen houten rekken vol eigen publicaties. Eens waren die omgevallen en ik zie nog directeur E. van Donzel worstelen middenin de ravage, toen ik de trap naar boven opging.

Daar hingen van beneden tot boven aan de muur foto's van beroemde professoren in onze vakken; nu noemt men die collectie “de Ahnengalerie”. Daarbij was een unieke foto van E. Klauber, in militair uniform, genomen in de Eerste Wereldoorlog. Hij is toen “gevalen”; men zegt dat hij een kans had gemaakt om in Leiden professor te worden.

Op de eerste verdieping bevond zich de kleine kamer van de bibliothecaris, meneer J.H. Segaar, die ook werk deed voor Ex Oriente Lux. Maar dominant was de daarnaast gesitueerde Leeszaal, lopend van voren naar achteren. Achterin was een verhoogd podium, een trappetje leidde daarnaartoe.

De leeszaal was omringd door boeken over het oude Nabije Oosten in het algemeen, terwijl die over Palestina in de Scholten-kamer om

ons heen stonden. Regelmatig was hier de architectuurhistoricus Th.A. Busink aan het werk, auteur van het standaardwerk over de Tempel van Salomo, lurkend aan een pijpje.

Boven, op de tweede verdieping, in de voorkamer, stonden de boeken Assyriologie en daar werd aan tafels door ons gewerkt. Daar verscheen de Belg Karel Van Lerberghe uit Gent en ik heette hem welkom met het aanbieden van thee, “Wilt U ook een tas, meneer Van Lerberghe?”. Nou, dat sloeg hij niet af.

Onze professor Kraus was geen gemakkelijke man en wanneer je bij hem gestudeerd had, maakte dat op buitenstaanders indruk. Zo kreeg onze Bert van der Spek gemakkelijk een baan bij Oude Geschiedenis aan de Vrije Universiteit en Karels carrière liep in België door tot Leuven aan toe. Later kwam hier Jack Sasson uit North Carolina, leerling van de exuberante Samuel Noah Kramer, die de balling Kraus in de oorlog in het museum te Istanbul had leren kennen. Hij had Jack aangeraden, met Kraus nu eens een héél andere methode in de Assyriologie te leren kennen – een strenge.

Egyptologie zat in mijn tijd in het pand 6A. Professor A. de Buck was in 1959 overleden en het enige dat ik van hem weet is, dat hij uit een boerenfamilie in Oostkapelle kwam (op Walcheren!) en dat Kraus bij het betreden van de bus naar diens begrafenis bij de chauffeur een enkele reis naar de begraafplaats bestelde, waarop een andere professor achter hem zei “Niet zo somber!” De volgende professor in dat vak was dr. A. Klasens, een neef van Kampman (zei men), directeur van het Rijksmuseum van Oudheden. Ik heb hem nooit gezien. Daarna kwam professor Koos Janssen, begonnen als leraar aardrijkskunde en nu eindelijk eens iemand NIET van de Dodenboeken, maar kenner van de warenprijzen op de markt aan de oever van de Nijl. Een monumentale gestalte was dr. B.H. Stricker, conservator in het Rijksmuseum van Oudheden, die vaak langs kwam en Ex Oriente Lux nodig had om de vier delen van zijn seriewerk “De Geboorte van Horus” als Mededeling gepubliceerd te krijgen. Extreem geleerd in alle oude teksten,

tot en met Sanskriet, schrijvend alleen in het Nederlands, licht archaïsch. Zijn broer Erik uit Den Haag kwam ook en klaagde bij meneer Segaar dat Bruno nooit professor mocht worden.

In deze omgeving zetelde Kees Nijland, de tweede man in NINO, Arabist uit Groningen. Hij was de “conservator” (Kampman was de “hoofdconservator” vooraleer hij Directeur werd). Kees runde het NINO-tijdschrift *Bibliotheca Orientalis*, in de oorlog opgericht door Kampman als tegenwicht tegen de *Orientalistische Literaturzeitung* van de bezetter. Hij bracht de drukproeven naar drukkerij “Luctor” aan de Nieuwstraat, in handen van Jehova’s Getuigen. Ik heb daar ook eens een laatste correctie in mijn werk aangebracht. Dr. R. Frankena was in BiOr verantwoordelijk voor de Assyriologie: vooral het vinden van recensenten voor ingekomen boeken. Hij werd professor Hebreeuws en Akkadisch in Utrecht, ontwikkelde een nieuwe visie op het perfectum in het Hebreeuws in het licht van de stativus in het Akkadisch [ik heb nog zijn hand-out]. Dus druk, druk, en hij kwam zelden langs. Ik mocht van dr. Nijland die boeken bekijken en bedacht recensenten. Die namen werden dan doorgegeven en Utrecht ging gaarne akkoord. Toen overleed hij plotseling, 47 jaar oud; een schok. De leiding van het NINO besliste dat ik hem mocht opvolgen en in 2016 ontdekte directeur Eidem dat ik dat 40 jaren geweest was.

Aan de straatzijde lag de kamer van de directeur A.A. Kampman. Hier kwamen de leden van de Leidse Historische Kring bijeen, in de oorlog opgericht ook door Kampman. Van de bezetter mocht je toen met hoogstens 19 personen bijeenkomen zonder vergunning. Zo is het gebleven: negentien gewone leden en wie ouder is dan 60 wordt “rustend lid” – waarschijnlijk de terminologie van de KNAW.

De studenten Assyriologie Klaas Veenhof en G. van Driel (G. = Govert – niet verder vertellen!) huurden de twee zolderkamers boven die kamer, hoorden de leden der Kring omhoog stommelen langs de twee trappen en zagen tussen de kieren van hun planken vloer de sigarenrook omhoog kringelen. Van Driel noemde het “de hysterische

kring”. Vele jaren later, toen ik voltijds aan de Vrije Universiteit werkte, werd ik uitgenodigd om tot de Kring toe te treden, wat mij nogal verraste. De meeste 19 zullen me uit het straatbeeld en de UB gekend hebben en wisten niet van mijn uitstедigheid...

We zijn blijven hangen in de kamer van de directeur – voor wie een tijdlang een auto-met-chauffeur voorreed. Kampman was ondertussen ook leraar geschiedenis aan het gymnasium te Schiedam, waar men opkeek van het automobiel. Met het oog op zijn komende pensioen liet hij de villa “De Eburonenhof” in Zuid-Limburg bouwen en kort daarna overleed hij. De Eburonen is een stam, genoemd in Caesar, *De bello Gallico*.

Had hij dat verdiend? In de dertiger jaren was hij de oprichter van de vereniging van studenten in de geschiedenis “Robert Fruin”; van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap “Ex Oriente Lux”, ingehuisd bij het NINO; en van het NINO zelf, in 1939, en alles bestaat nog.

Er was nog een derde etage in het gebouw. Daar woonde de conciërge, het eerst in mijn herinnering een Nederlands Hervormd echtpaar bij wie onze medewerker R. Frankena langdurig koffie dronk – hij was daar jeugdoudersling. Daarna een echtpaar uit Brabant, in feite alleen mevrouw Wagenaar-Pijnappels (meneer kwam aan het eind van de dag op zijn brommer thuis, en de schoondochter heette Toos). We waren een beetje bang voor haar en G.v.D. sprak van “Pijnappel”. Maar met hem zijn we al op de zolder van 6A beland en over de twee studenten is al eerder gerept.

We zijn klaar. Nu nog al die trappen af naar beneden, en dan het paadje in de voortuin naar boven!

Bert van der Spek

Op 30 september 1969 betrad ik voor het eerst het gebouw van het NINO aan het Noordeindsplein 4a te Leiden (n.b. niemand zei: “Noordeindeplein”). Dat was voor het Besprekingscollege Assyriologie. Op zo’n besprekingscollege stelden de docenten zich voor en stelden zij onderwerpen voor die op colleges behandeld zouden of konden worden. De student had veel inspraak. Ik was toen al derdejaars. Ik was in 1967 aangekomen om geschiedenis te studeren, meer eigenlijk om zoveel mogelijk van de Oudheid te leren, maar om kans te behouden op een baan als leraar geschiedenis ging mijn studie die weg. Ik wilde vooral meer weten over de oudheid van het Oude Nabije Oosten, de Umwelt van de Bijbelse geschiedenis die ik thuis en op school had geleerd, een wereld waar bij de studie der geschiedenis vrijwel niets aan gedaan werd. We moesten bij Oude geschiedenis wel een handboek (Sabatino Moscati, *Die Welt des Orients*) leren, maar over het oosten werd nooit een vraag gesteld, vooral ook omdat de docenten zelf er geen bal van wisten. De focus lag geheel op de Grieks-Romeinse geschiedenis. Zeer teleurstellend.

30 september klinkt laat, maar colleges begonnen in die tijd pas eind september, liever eigenlijk (zoals bij Rechten) na 3 oktober. De groentijd, die ik bij SSR liep in 1967, vond de eerste twee weken van september plaats, die van het Leidsch Studentencorps (LSC) zelfs drie weken.

De studie verliep destijds nog kleinschalig. Bij geschiedenis kwamen in 1967 35 eerstejaars aan, wat voor die tijd gold als extreem veel, maar wat tegenwoordig reden zou zijn tot sluiting van de opleiding. Ook bij geschiedenis begon men met een besprekingscollege. Er waren wat vaste schriftelijke tentamens, vooral in het eerste jaar, maar later was toch alles mondeling. De student maakte met de docent een afspraak voor een tentamen wanneer het hem of haar uitkwam. Er waren niet erg veel colleges, in het derde jaar zelfs nul! Dat was zeer aantrekkelijk zodat ik voor dat studiejaar twee jaar uittrok. Bij Assyriologie ging het nog gemoedelijker. Er waren (en ook dat was

veel) vijf belangstellende eerstejaars, waarvan de meesten, zo niet allen, een ander vak als hoofdvak deden. Het was een machtige ervaring.

Een week later begon ik welgemoed aan de beginselen van het Akkadisch onder de leiding van dr. G. van Driel (die had trouwens ook eerst geschiedenis gestudeerd met hoofdvak Middeleeuwen). Het onderwijs van de heer Van Driel was summier. Hij besprak vooral klankwetten en verwees ons verder naar het Duitstalige grammaticaboek van Ungnad en Matouš waar je de rest kon lezen. We spraken elkaar aan met “meneer”, wat in die tijd overigens heel gewoon was. Pas na afstuderen waagde ik het de heer Van Driel aarzelend en zachtjes met “Govert” te benaderen. Van Driel ondertekende zijn artikelen ook altijd als G. van Driel. Op zijn kamerdeur in het NINO stond het nog korter: “Niet storen GVD.”

Hoe dan ook: de grammatica werd er voor de kerst doorheen geramd, zodat we na kerst konden beginnen met lezen. Ik was inmiddels de enig overgebleven student en ik mocht (ook al omdat ik bijvakstudent was) bepalen wat we gingen lezen. De meeste assyriologen in de wereld beginnen dan het Wetboek van Hammurabi, maar ik was als historicus en Bijbelkenner meer geïnteresseerd in latere perioden. We begonnen met een inscriptie van koning Sanherib die in 701 v. Chr. Juda binnenviel nadat koning Hizkia in opstand was gekomen. Het aantrekkelijke voor mij was dat deze zelfde gebeurtenis ook in de Bijbel en Herodotus beschreven wordt en dat verbreedde mijn perspectief.

Ik zal niet mijn hele studieverloop beschrijven. Ik liep in een volgend jaar een college bij professor F.R. Kraus. Op mijn verzoek gingen we Amarnabrieven lezen. Ik kwam daarop omdat ik al in mijn gymnasiumtijd in contact gekomen was met de psychiater en pseudo-oriëntalist Immanuel Velikovsky (1895-1979) die in zijn boek *Ages in Chaos* (1952) een geheel nieuwe chronologie voorgesteld had, waarbij het Amarna-tijdperk verschoven werd van de 14^e eeuw naar de 8^e eeuw. In zijn visie was Rib-Addi, de koning van Byblos, in werkelijkheid koning

Ahab van Samaria. Ik kwam er al snel achter dat het apekool was, maar Velikovsky had mijn belangstelling voor de assyriologie wel getriggert met zijn vele citaten uit de Amarnabrieven. Dat je nu nog gewoon brieven kon lezen van koningen die meer dan 3000 jaar geleden geleefd hadden! Het gaf de doorslag om niet voor Egyptisch maar voor Akkadisch te kiezen. Ik heb Velikovsky zelfs eens ontmoet ten huize van de heer F.J. Kerkhof te Rijswijk, een vriend van mijn vader, die erg gecharmeerd was van zijn theorieën, omdat die de historische juistheid van de Bijbelse verhalen zouden ondersteunen. Ik beloofde hem toen schriftelijk uit te leggen, waarom zijn interpretatie van de Amarnabrieven niet klopte. Ik deed het. Ik typte 17 A4-tjes vol en stuurde die op. Ik kreeg keurig antwoord, maar hij had geen weerwoord op mijn bezwaren. Om er één te noemen: Velikovsky beweerde dat de stad Šimirra in de Amarnabrieven dezelfde stad was als Samaria. Uit n.b. dezelfde brief die Velikovsky als bewijs aanvoerde blijkt dat Šimirra aan zee lag.

Kraus vond het lezen van de Amarnabrieven een verschrikking. De brieven waren in de meeste gevallen geschreven door schrijvers uit de Levant voor wie het Akkadisch de moedertaal niet was, zodat het vol zat met fouten en West-Semitische invloeden, een gruwel voor wie het klassieke Akkadisch van Hammurabi de norm was. Verder las ik met Kraus de vrijwel onleesbare inscriptie op een stèle van Idrimi, koning van Alalah, ook al in raar Akkadisch, omdat de tekst was aangebracht door iemand die zelf geen spijkerschrift kon lezen, en de vrij saaie hymne van Šamaš. Economische geschiedenis werd in mijn tijd steeds belangrijker (dat paste in de tijdgeest: met economische en sociale geschiedenis kon je de wereld verbeteren) en daarom ging ik met dr. M. Stol pachtcontracten lezen uit Uruk aan de hand van het boek van Dénise Cocquerillat over het beheer van de Dadeltuinen (*Palmeraies*) te Uruk in de Nieuw-Babylonische en Perzische tijd. Hij was voor mij al eerder “Marten” (eerst abusievelijk Martien), omdat hij lid was van SSR (maar wel al aangekomen in 1959 en dus “poepte ouderejaars”) en ik daar “geëmancipeerd” was na

mijn groentijd, al zei hij wel “Oei!” toen ik hem voor het eerst met zijn voornaam aansprak.

De heer Stol nam ook wel eens zijn nog jonge zoon Hans op de arm mee. Hij gaf de baby uitleg bij de boeken en tijdschriften in de boekenkasten in de werkkamer van het Assyriologisch Instituut. “Kijk, Hans, dit is het tijdschrift *Orientalia*. Daar moet je voor oppassen. Dat is een Rooms tijdschrift” – Rooms omdat het wordt uitgegeven door het Pauselijk Bijbelinstituut te Rome.

Voor economische geschiedenis kon je beter bij Van Driel terecht, onze expert op dit gebied. Ook bij hem las ik een en ander, zoals het Edict van Nabonidus. Wat ik mij het beste herinner is een college dat ik bij hem liep met Els Woestenburg en Jan Willem Wesselius over het Murašû-archief uit Nippur (Perzische tijd). Echt voor gevorderden: ik was al lang afgestudeerd. We zaten toen al in het pand aan de Witte Singel. Ik dacht dat het leuk was enkele saillante documenten te lezen, maar dan ken je Van Driel niet. We lazen alle documenten (ca. 800). Ieder kreeg een kwart van het corpus voor zijn of haar rekening (Van Driel deed zelf ook mee), we verzamelden dit en Van Driel hield geleerde beschouwingen over de interpretatie. Ik bezit dit corpus nog steeds en heb er nog steeds heel veel aan.

Het was fijn dat ik mijn assyriologische studie kon inbedden in mijn geschiedenisstudie. Voor het hoofdvak Oude Geschiedenis diende men twee boeken Thucydides en vier boeken Tacitus lezen – in de grondtaal; die eis gold zowel voor geschiedenisstudenten als voor classici. Kom daar nu nog eens om. Daarnaast moest men een vergelijkbaar gedeelte lezen aan andere Griekse en Romeinse geschiedschrijvers naar keuze. Ik mocht van professor Den Boer voor die eigen keuze ook spijkerschriftteksten lezen van vergelijkbare omvang. Dat had ik in de loop der tijd wel gedaan en dat werd erkend. Assyriologie gold ook als bijvak (naast Vaderlandse geschiedenis). Daarvoor moest ik tentamen doen. Tentamen doen gebeurde zelden. Men las immers elke week teksten met de docenten en die wisten heus wel wat je ervan bakte. En professor Kraus kon op het examen toch een paar vragen stellen? Dat

kon toen inderdaad nog. Het examen duurde een uur en vier hoogleraren (in mijn geval Den Boer, Kraus, J.J. Woltjer en H.W. Schulte Nordholt) zaagden je elk een kwartiertje door. Een “pars” doen, heette dat. Maar ja, er moest toch ook een tentamenbriefje komen en daarvoor toog ik naar het privéhuis van professor Kraus aan de Wijtenbachweg te Oegstgeest. Hij legde mij een voor mij onbekende kopie van een inscriptie van Tiglath-Pileser I voor en die moest ik vertalen. Ik kreeg daar enige tijd voor. Ik weet niet meer of ik een woordenboek mocht gebruiken (de grote woordenboeken van nu, de *Chicago Assyrian Dictionary* en het *Akkadisches Handwörterbuch* van Wolfram von Soden waren nog niet af – mevrouw Von Soden moest nog even wachten met de aanschaf van een televisie: “Erst das Wörterbuch, dann Fernsehen”), maar ik sloeg me er doorheen en haalde een 7,5 (een beetje geflatteerd).

Daarna kwam de scriptie. Ook daarvan vond Den Boer het goed dat die over een Babylonisch-Assyrisch onderwerp ging en professor Kraus deed de begeleiding. Ik deed er twee jaar over (ter verzachting: ik gaf daarnaast nog 12 uur geschiedenis aan het Christelijk Lyceum Zandvliet in Den Haag en het Christelijk Lyceum te Katwijk). Het ging over de houding van Assyrische koningen tegenover de goden en de privileges der onderworpen Babyloniërs. Ik las daartoe alle relevante inscripties van Sargon II van Assyrië in het origineel (in grote folianten vervaardigd door Émile Botta in de jaren 1840), die zich zowaar niet in het NINO bevonden maar in de UB aan het Rapenburg (de Tielekamer). Bij andere koningen nam ik genoeg met transcripties en vertalingen om de vaart erin te houden. De positie van Marduk en Nabû in de lijsten van aangeroepen goden speelde een grote rol. Enfin. De scriptie kwam af. Het was inmiddels eind 1975. Bevend wachtte ik op de uitslag. Wat zou Kraus ervan vinden? Ik kreeg als antwoord: “Denderend!” Kraus’ moedertaal was Duits en ik was er niet zeker wat hij bedoelde. Was het denderend slecht? Maar nee: een 9, volgens mij ook geflatteerd, maar het hielp mijn carrière wel.

Deuren die ik doorbracht aan het Noordeindsplein waren heerlijk. Het was een soort tehuis. Er woonden studenten (onder wie voor mijn tijd Klaas Veenhof – die werd al in 1968 lector in Nijmegen en in 1973 professor aan de VU), er woonde mevrouw Wagenaar die het huis schoonhield; zij legde mij – licht verwijtend – uit dat je bij het afwassen van pannen niet het stukje tussen het handvat en de rand van de pan moest vergeten, volgens haar een veelgemaakte fout een goede huisvrouw onwaardig. Er was de ruime bibliotheek met krakend parket op de eerste verdieping, waar je zelden kwam. De directeur had er natuurlijk een kamer en de administratie. Je kon er fantastisch studeren in de bibliotheek Assyriologie in de voorkamer op de tweede etage, waar alles stond en waar grote geleerden rondliepen aan wie je van alles kon vragen. Er was daar een grote tafel waaraan zowel studenten als stafleden werkten. Aan het eind van de dag had je een grote stapel boeken om je heen en hoewel niet wenselijk, kon je de boel laten liggen, zodat je de volgende dag weer verder kon. Maar het was niet alleen hard werken. Er werd ook enorm gelachen. Vooral de Bomans-achtige humor van Stol en de wat cynische humor van Van Driel waren geweldig. Ik kan me ook middagen (ochtenden waren niet mijn sterkste punt) herinneren dat we aan het eind van de dag toch weinig gedaan hadden wegens aanhoudende slappe lach. Maar zonder hen, en niet te vergeten zonder Theo Krispijn (mijn jaargenoot in Leiden, maar hij was al echt met Semitische talen begonnen in 1967 en lag ook wegens zijn talenknobbel mijlenver op mij voor), zou de studie toch een stuk lastiger geweest zijn. Professor Kraus zag je daar vrijwel nooit. Hij had een eigen kamer, maar zat meestal thuis. Wel herinner ik mij nog een geleerde collegereeks die hij gaf voor staf en studenten over het begrip *muškēnum* (een statusaanduiding in de Codex Hammurabi), waarover hij originele ideeën had.

De verhuizing naar de Witte Singel 25 in 1982 maakte ik als student niet meer mee. Ik studeerde in januari 1976 af en kreeg reeds per augustus van datzelfde jaar een aanstelling als wetenschappelijk medewerker Oude geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Nog even maakte ik

Kraus mee als promotor. Mijn interesse ging uit naar spijkerschriftteksten uit de Hellenistische tijd. Kraus vond dat minstens zo erg als de Amarnabrieven. En nutteloos: een paar slechte teksten uit een soort van uitstervende “kloosters”. Gelukkig voor hem nam eerst Veenhof en later Stol het van hem over en promoveerde ik aan de VU (1986). Ik bleef nog tot 1983 in Leiden wonen en bleef dus nog wel vaak komen, maar zeker na mijn verhuizing naar Amsterdam in 1983 werd dat minder. Marten Stol reisde min of meer met mij mee, al bleef hij wel in Leiden wonen: hij werd op 1 januari 1983 hoogleraar ‘Akkadisch, Ugaritisch en de Geschiedenis van het Oude Nabije Oosten’ aan de VU (tot 2005) als opvolger van Klaas Veenhof, die naar Leiden vertrok. Wij zagen elkaar daardoor geregeld. Intussen studeerde ik steeds meer thuis of in de bibliotheek voor klassieke talen en orientalia van de UvA aan de Oude Turfmarkt naast het Allard Pierson Museum, waar ook Frans Wiggermann (wetenschappelijk medewerker Assyriologie aan de VU) met zijn Sumerische kaartenbak te vinden was. Wie had gedacht dat ik desondanks nog eens zou toetreden tot het Curatorium van het NINO (2015-2024)? Dat waren spannende tijden door de verdere integratie van het NINO in de universitaire bibliotheek en de faculteit Geesteswetenschappen van de Leidse universiteit.

De knusheid van het Noordeindsplein verhuisde niet mee naar de Witte Singel, maar gelukkig bleven staf en studenten gezamenlijk studeren in de open ruimten van de bibliotheek met de relevante bibliotheek binnen handbereik en kon je nog steeds makkelijk contacten leggen en vragen stellen. Laten we hopen dat die vruchtbare voedingsbodem voor wetenschappelijk werk en sociaal leven na de verhuizing behouden blijft.

Fotokatern 1: NINO, Witte Singel 24-25/Matthias de Vrieshof 4

foto's ingezonden door Alisée Devillers

foto ingezonden door Andrés Martín García de la Cruz

foto ingezonden door Andrés Martín García de la Cruz

foto ingezonden door Andrés Martín García de la Cruz

foto ingezonden door Anita Keizers

foto ingezonden door Dina Katz

foto's ingezonden door Elyze Zomer en Jascha de Ridder

foto ingezonden door Willemijn Waal

foto ingezonden door Hilde Zwart

foto ingezonden door Hilde Zwart

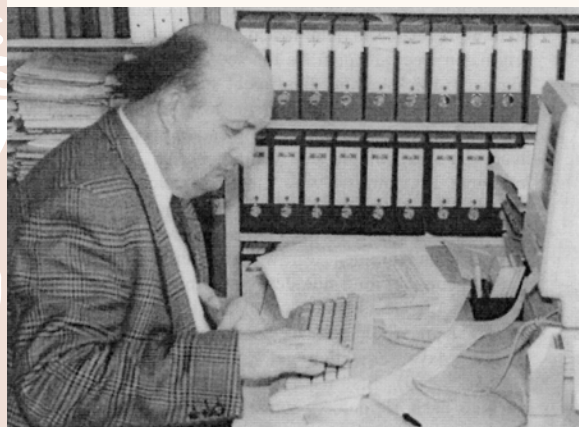
foto ingezonden door Hilde Zwart

foto ingezonden door Wantje Fritschy

foto's ingezonden door Theo Krispijn

foto's ingezonden door Theo Krispijn

foto ingezonden door Theo Krispijn

foto's ingezonden door Theo Krispijn

foto's ingezonden door Graciella Roosien

foto ingezonden door Mark Eertink

foto ingezonden door Riens de Boer

foto ingezonden door Mathijs Smith

foto ingezonden door Rob Demarée

foto ingezonden door Rob Demarée

foto ingezonden door Rob Demarée

Harold Hays (1965–2013)

Jaana Toivari-Viitala (1964–2017)
foto ingezonden door Rob Demarée

Juan José Archidona Ramírez (1992–2024)
foto ingezonden door Rob Demarée

foto ingezonden door Rob Demarée
en Graciella Roosien

foto ingezonden door Trudy Bolten

215

Mw. G.H. Bolten

Mw. dr. Jin Jie

Mw. drs. M.W. Keuken

foto ingezonden door Trudy Bolten

foto van Nicola Dell'Aquila

Herinneringen aan het NINO (2)

Theo Krispijn

Teach yourself cleaning a cuneiform tablet

Het moet waarschijnlijk in de dertiger jaren van de vorige eeuw zijn gebeurd dat op de gang van het NINO er iets verschrikkelijks is gebeurd. Professor (de Liagre) Böhl was samen met de heer Boricus A. van Proosdij bezig in de kamer waar Böhl zijn enige jaren daarvoor in Irak gekochte tabletten bewaarde. Sommige tabletten waren ernstig aangekoekt met aarde. Om Böhl te helpen nam van Proosdij een ernstig vervuilde tablet over van Böhl, snelde naar het dichtstbijzijnde gootsteentje, liet de kraan lopen en wreef flink over de tablet. Een hoopje klei was het enige dat hij in zijn handen hield. Immers, kleitabletten zijn zelden gebakken, maar meestal in de zon gedroogd.

Later heeft van Proosdij een belangrijke positie bij uitgeverij Brill gekregen en werd zijn naam vooraf gegaan door de Latijnse frase *quibus adfuit*, “die bij diegenen (van de redactie) aanwezig was” (vanwege de leiding van Brill). Daarom kreeg hij bij ons de bijnaam de ‘quibus’, maar deze bijnaam doet tekort aan zijn verdiensten voor Ex Oriente Lux en het NINO.

anāku “ik”

In oktober 1970 besloot Mohammad Reza Pahlavi, de Sjah van Iran, in oktober 1971 zijn 30-jarig regeringsjubileum met dat van de herdenking van 2500 jaar Perzische rijk te laten samenvallen. Volgens sommige geleerden echter moest die viering eigenlijk 30 jaar eerder plaatsvinden. Een kniesoor die daarop let. Voor de viering van dat jubileum had hij Persepolis, de oude hoofdstad gesticht door Darius I om weten te toveren tot een gigantisch feestterrein en tentenstad. Arie Kampman, de directeur van het NINO, was ook uitgenodigd en stond op het punt om af te reizen naar Iran, toen hij de assyriologische bibliotheek binnenstormde. “Krispijn, ik moet iets aardigs op de herdenking kunnen zeggen. Heb jij niet iets?” Ik was op dat moment alleen in de bibliotheek en

diep nadenkend kwam ik op de Cyrus-cilinder, die ook icoon van de hele viering bleek te zijn. Ik pakte de uitgave van de inscripties van de Perzische koningen van Weißbach uit de kast en liet hem het Babylonisch-Akkadisch van de inscriptie zien. Al gauw zag hij in regel 20: *a-na-ku Ku-ra-aš lugal kiš-šat(i) = anāku Kuraš šar kiššati* = “Ik (ben) Cyrus, de koning van de wereld”. “Ah, *anāku* – “ik”, dat herinner ik me van Böhl”. Al “*anāku*” voor zich uit mompelend verliet hij de bibliotheek om dit “ik” in zijn speech te kunnen verwerken.

Ik ben benieuwd of dit “*anāku*” ook nog heeft geklonken op het grote feest van de Sjah, hoewel de Babyloniërs de vijanden van de Perzen waren in de oudheid. Mede dankzij de buitensporige uitgave voor dit feest moest de Sjah acht jaar later het veld ruimen en zou er negen jaar later de oorlog tussen het huidige ‘Babylonië’ (Irak) en het huidige Perzië (Iran) uitbreken.

Brand!!

Eens in de zeventiger jaren van de vorige eeuw had via een uitwisselingsprogramma een Zweedse studente een kamer kunnen krijgen in het NINO aan het Noordeindsplein, omdat haar onderzoek vaag iets met het oude Nabije Oosten te maken had. Haar kamer lag op de bovenste, derde verdieping van het linker pand van het NINO, in hetzelfde gedeelte waar de conciërge, mevrouw Wagenaar, met haar man woonde. Het was ons al opgevallen dat de studente een wat rommelig persoon was.

Op een dag zaten zoals gebruikelijk de heer (Govert) van Driel en ik te werken in de assyriologische bibliotheek op de tweede verdieping van het linker pand, toen er een ijzingwekkende kreet door het gebouw klonk: “Brand, brand!!”. Van Driel en ik schoten de bibliotheek uit naar de gang om te kijken wat er aan de hand was. We zagen enige rook vanaf de bovenste verdieping de trap afdalen en ook wat lawaai op de bovenste verdieping.

Wat bleek. De studente had stiekem zitten roken, wat niet mocht in die kamer, en toen zij dacht dat iemand haar kamer zou binnenkomen, had zij snel

de sigaret uitgedaan en in de prullenbak gegooid. Vervolgens was zij naar de keuken een verdieping lager gegaan en was de sigaret vergeten. Echter, toen zij haar kamer weer binnenkwam stond de prullenbak in brand en raakte zij in paniek en begon te roepen. Mevrouw Wagenaar verstijfde, maar haar nuchtere man pakte de prullenbak op, gooide hem uit het raam en wist zo een ramp te voorkomen.

Witte voeten

Het assyriologisch instituut was een instelling gecreëerd door professor F.R. Kraus. Het bestond uit twee kamers op de tweede verdieping van het NINO aan het Noordeindsplein. De Letterenfaculteit betaalde daarvoor waarschijnlijk aan het NINO. De voorkamer was de assyriologische bibliotheek met boeken op het gebied van assyriologie en archeologie van het Nabije Oosten van het NINO en de achterkamer was de kamer van de hoogleraar. Kraus was daar alleen als er college gegeven werd. Daar stond een bureau en een grote tafel waaraan professor Kraus colleges gaf. Op de deur van die achterkamer was een klein schoolbord aangebracht waarop Kraus met krijt het een en ander schreef tijdens de colleges. Op de vloer van die achterkamer lag linoleum dat enigszins statisch geladen was en het stof van het bordkrijt vasthield. Toen ik net nieuwe schoenen had gekocht met zolen van kunststof hechtte dat stof zich aan mijn statisch geladen zolen zodat er door het hele instituut een spoor van witte voetstappen te zien was op vloerbedekking.

Op zekere dag kwam de conciërge mevrouw Wagenaar woedend van haar woonverdieping naar beneden zetten en richtte zij zich tot professor Kraus die net zijn kamer uitkwam: “Het is een schande! U maakt overal vuile voetstappen. Kijkt u nu eens.” Verbouwereerd keek Kraus haar aan en diende haar van repliek dat hij ook niet wist waar ze vandaan kwamen. Na enig denkwerk in de voorkamer door Van Driel en mij wisten we de oorzaak van de voetstappen op te sporen en nam ik voortaan een stofdoek mee om bij het verlaten van de collegezaal mijn schoenen af te vegen.

Diederik Meijer

Zelf heb ik geen saillante zaken te melden, maar Govert van Driel vertelde me ooit een leuk verhaal:

Nog in de oude behuizing van het NINO op het Noordeinde 4a kwam Arie Kampman de trap af met een grote stapel boeken in zijn armen waar hij nét omheen kon kijken. Hij zag in de hal professor Kraus binnenkomen, en zei vrolijk “Ja, hier wordt gewerkt, zoals u ziet”, waarop Kraus met sarcastische stembuiging zei: “Ja, wij doen dat ánders...”.

Toch nog ééntje, ook over Kraus:

Bert van der Spek en ik volgden bij Kraus (ook nog in de oude behuizing) een college over de Staatsverdragen in het boek van Weidner. Dat was 's middags net na de lunch. Kraus ging zitten, gaf één van ons de beurt, stak een bolknak op en sloot zijn ogen. Mijn concentratie op de tekst werd niet geholpen door de steeds langer wordende askegel van de sigaar, die elk moment dreigde af te breken – maar (helaas) net op tijd klopte Kraus de as in de asbak en sloot zijn ogen weer...

Erwin Dijkstra

Tussen 2010 en 2017 kwam ik met enige regelmaat in het NINO. De herinnering die ik wilde delen om de mondelinge geschiedenis nog wat verder aan te vullen betreft de kleinschaligheid van het instituut.

Als ik een aantal dagen hard doorwerkte aan een essay of mijn scriptie – en ik redde het tot vijf uur 's middags te blijven zitten – mocht ik over het algemeen de boeken die ik her en der uit de kast had getrokken, laten liggen zodat ik de volgende ochtend gelijk weer op volle kracht verder kon schrijven. Met alle grote folianten en banden die overal en nergens uit het instituut vandaan kwamen, scheelde dat een hoop tijd en zoekwerk!

Het is deze flexibiliteit en kleinschaligheid die veel instituten trachten na te streven en die het NINO bijna geperfectioneerd heeft. En ik hoop van harte dat dit ook in de nieuwe setting bewaard kan blijven voor komende generaties studenten.

Bouko de Groot

Veertig jaar alweer! Ik kwam er 38 jaar geleden zeven jaar bijna elke dag. Dus herinneringen genoeg aan het instituutsgebouw. De grote werktafel, docentenkamers, kleine klassen, stille hoekjes, maar ook de steile trap omlaag naar de fietskelder en de koffiekamer.

De meeste lessen kwam ik hijgend aan, net op tijd met de fiets, want weer te laat weggegaan. Dan moest je bij aankomst ook nog die steile wenteltrap omlaag met de fiets aan de hand in de fietsgoot. Wat een tijdverspilling! Dus dan maar met twee treden tegelijk omlaag. Dat ging goed. De volgende dag lukte het met drie treden tegelijk! De sprongen werden almaar langer en ongelukken bleven uit. De volgende stap was op de trapper, steppend de trap af. Het bleef lukken en wat een tijdswinst! Toen kwam ik weer eens bijna(?) te laat aanraken en dacht ik, als steppen lukt, dan moet gewoon omlaag fietsen toch zeker ook goed gaan? Zonder aarzelen zoefde ik de trapgoot in en wiebelend en wel belandde ik heelhuids onderaan de wenteltrap. Ook dat kon dus! Vanaf dat moment kwam ik nooit meer te laat!

Op een van de ochtenden dat ik (net) niet te laat was, kwam de besnorde koffiekamerjongeman net de wenteltrap op lopen, op weg naar zijn werk. Ik passeerde hem met een nonchalant “Hoi!” en fietste zo de wenteltrapgoot af omlaag de garage in. Hij keek me met open mond achterna en liep de trap weer af. “Hoe deed je dat nou!” “Och, gewoon, beetje oefenen.” Samen liepen we naar binnen.

Twee dagen later ging ik mijn pauzekoffie halen in de koffiebar en daar stond hij te bedienen. Dit keer was zijn snor echter niet het enige dat zijn gezicht sierde: pleisters, schrammen en gedroogd bloed bedekten een veel groter deel van zijn gezicht! “Tja,” verzuchte hij, “niet genoeg geoefend!” Wat bleek? Hij dacht dat het direct de eerste keer wel zou lukken, was halverwege de trap tegen de muur gekwakt en de rest van de trap met fiets en al omlaag gestuiterd.

De les? *Practise makes perfect!* En dat zaten we de hele dag aan die mooie tafels te doen: oefenen, oefenen, oefenen.

Mira Cost

Het is inmiddels al zeker een jaar geleden dat ik in het NINO heb gezeten om te studeren. Om heel eerlijk te zijn, vond ik de bibliotheek in het begin een beetje eng en raakte ik de weg kwijt. Toen ik inmiddels mijn plekje had gevonden, vond ik de bibliotheek heel fijn. Tijdens mijn bachelor zat ik hier regelmatig en ook tijdens mijn master die niets met het oude Nabije Oosten te maken had, zat ik hier. De bibliotheek had een fijne sfeer. Het was rustig.

Wat ik het prettigst vond tijdens mijn studie aan de bibliotheek was dat ik kon opstaan en naar een boekenkast kon lopen om boeken te pakken die ik nodig had voor een paper. Maar ook de koffiepauzes met de medestudenten. En dat als ik vragen had, ik de docent makkelijk kon vinden.

Vorig jaar heb ik als student geholpen bij de voorbereiding van de verhuizing van de collecties van het NINO. Samen Aida Tadesse heb ik de nieuwe behuizing voor de Böhltabletten (in individuele doosjes) voorbereid en objecten uit de Böhl-collectie in de kluis gefotografeerd en genummerd. En dan merk je hoe ‘klein’ de bibliotheek is. Iedereen die je nodig hebt, is in de buurt. Als we iemand nodig hadden, hoefden we alleen in de bibliotheek te zoeken naar de persoon of een verdieping lager.

Momenteel ben ik zelf werkzaam bij de UB, waar niet alleen de ruimte zelf groter is, maar ook als ik een vraag heb, ik verder moet lopen naar de juiste persoon. Alles is wat verder weg. En dat is denk ik wat het NINO het NINO maakte, alles en iedereen was altijd in de buurt. De boeken, de docenten en medestudenten.

Wantje Fritschy

Het NINO en de Leidse MASTABASE-studiegroep

Hiërogliefen kunnen lezen, dat wil je toch als je als dertienjarige de grafkapel van Hetepheracht's mastaba hebt gezien? Het NINO bleek de plek te zijn waar het voor mij zo'n 50 jaar later begon: eindelijk echt Egyptologie studeren. De weg leren vinden in de doolhof van gangetjes en trappenhuisen, werkkamers en collegezaaltjes, de enorme koffiekamer, vol prachtige grote eikenhouten tafels, als vast punt en rustpunt beneden, met de kleurige creatieve overal aanwezige koffie-requisieten-verzameling van de vriendelijke huismeesteres en koffiedame, die later een tweeling bleek te zijn. En helemaal bovenin: de nog heerlijkere doolhof van de NINO-bibliotheek, met gangetjes waar geheimzinnige deuren op uitkwamen, waarachter echte Egyptologen zaten. Soms zelfs twee in één kamer. En dat bleek dan zowel een Deir el-Medina als een mastaba-Mekka te zijn.

Tot mijn verrukking bleek de verwarrende hoeveelheid teksten en afbeeldingen in meer dan 300 oud-Egyptische mastaba's daar in talloze ordners op planken netjes geordend bij elkaar te staan en bovendien – nog veel beter natuurlijk – op een laptopje toegankelijk gemaakt met een cd-rom. In de masterfase bleken werkkamer en collegezaaltje daar één te worden. Kleine clubjes masterstudenten werden er jaar in, jaar uit ingewijd in de geheimen van de MASTABASE. Soms vielen de namen van oud-studenten met fantastische werkstukken en scripties, Janny Roos, Eva Cornelissen, Sandra Ottens, Steffie van Gompel, Maud Slingenberg, Nicky van de Beek e.a. Wat was ik vereerd toen ik Janny Roos (wier naam het vaakst viel) na mijn afstuderen een keer in de koffiekamer tegen kwam en ze mij vroeg of ik geen zin had om lid te worden van de toen al enkele jaren bestaande Leidse Mastabase Studiegroep, onder leiding van René van Walsem zelf. De bijeenkomsten van deze studiegroep, op vrijdagmiddagen ongeveer één keer in de zes weken met na afloop eten in het kleine restaurantje La Bota achter de Pieterskerk, zullen altijd tot mijn dierbaarste herinneringen aan het NINO blijven behoren. Op die – zomer en winter áltijd veel te

warme – kamer van René en Rob, lazen we tot mijn vreugde in een aantal bijeenkomsten onder meer alle teksten uit Hetepheracht's grafkapel, mede met behulp van fantastische digitale foto's van Nicky, en met behulp van de publicatie over de kapel uit 1942 van Herta Mohr, over wie Nicky alles bleek te weten.

Alles van waarde is weerloos, dat bleek al toen de prachtige eikenhouten koffiekamertafels in het NINO enkele jaren geleden vervangen werden door een allegaartje aan geel-groen en goor-wit formica naar de laatste mode. En nu verdwijnt dus zelfs het hele NINO. Onze enige troost is de naam die het nieuwe Letteren-gebouw, vooral dankzij Nicky, kreeg. Hopelijk zal er in het nieuwe Herta Mohr-gebouw weer een plekje te vinden zijn voor onze bijeenkomsten?

Hilde Zwart

Mijn herinneringen aan het NINO zijn meer algemeen van aard. De afgelopen zes jaar is de bibliotheek voor mij gegroeid van een plek die een beetje intimiderend was naar een tweede thuis. Het eerste jaar van de BA moest ik het NINO nog ontdekken en verkennen, maar al snel merkte ik hoe prettig het was om hier te studeren tussen alle boeken en met de studenten en docenten die er rondlopen. Dus na een hiaat in de coronaperiode ben ik er weer dagelijks te vinden – met mijn vaste kluisje en op mijn vaste plekje. Ik moet zeggen, het gehecht zijn aan een vaste plek zorgt wel voor een goede motivatie om op tijd in de bibliotheek te komen, omdat ik dan verzekerd ben van mijn plekje.

Het NINO is de plek waar ik vele talen en schriften heb geleerd, teksten heb vertaald en papers heb geschreven. Het was niet alleen een plek van persoonlijke studie, maar ook van samenwerken met medestudenten (door alle stress heen) wat alles nog leuker maakte. Al met al heb ik hier veel meegemaakt de afgelopen jaren, van de workshop epigrafie tijdens de ICYE 2019 na mijn eerste studiejaar tot het epigrafie college in het eerste jaar van mijn master in 2023 en ook daarna: alles in het NINO. Ik had hier graag nog meer herinneringen gemaakt en papers geschreven – natuurlijk op mijn vaste plekje.

Fotokatern 2: voorbereidingen voor de verhuizing van Vrieshof 4 naar het Herta Mohr-gebouw

foto ingezonden door Mark Eertink

foto's ingezonden door Mark Eertink

foto ingezonden door
Willemijn Waal

foto ingezonden door Willemijn Waal

foto ingezonden door Willemijn Waal

foto's ingezonden door Willemijn Waal

foto ingezonden door Willemijn Waal

foto ingezonden
door Willemijn Waal

foto ingezonden door Willemijn Waal

Herinneringen aan het NINO (3)

M. Heerma van Vos

Mijn eerste periode in het Instituut

Een eerste kennismaking met het Instituut had ik in het voorjaar van 1942 volgend op mijn eindexamen Gymnasium te Leeuwarden. Wie (na enige onzekerheid ten aanzien van de ligging) het Noordeindsplein betrad, bevond zich bij nr. 4a tegenover het vroegere woonhuis van Prof. en Mevrouw Vogel. Een vrij steil aflopend tuinpad leidde naar het souterrain van een betrekkelijk smal, maar hoog oprijzend pand. Daarin was sinds februari 1940 het Nederlandsch Archeologisch-Philologisch Instituut voor het Nabije Oosten (gesticht in 1939) gevestigd. Beneden trof men een collegekamer aan, die later naar de erflater van het Instituut Frank Scholten-kamer heette en vooral boeken over Palestina en Israël bevatte. Voorts een garderobe, waar men gemakkelijk zijn hoofd stootte, en een kamer voor Egyptologie met J.M.A. Janssen als conservator. De eerste verdieping werd gedomineerd door de centrale ruimte van het gebouw, nl. de veertien meter lange bibliotheek. In die zaal konden ruim tachtig personen ondergebracht worden. Er was een podium in geconstrueerd ten behoeve van lezingen en vergaderingen en ter plaatsing van enige folianten en een bureau. Ernaast stond de conservator Assyriologie, B. van Proosdij, een vertrek ter beschikking. A. Kampman huisde als bibliothecaris en conservator Hethietologie op de tweede étage en leidde daar tevens, als in een personele unie, de administratie van Instituut én van Ex Oriente Lux met inbegrip van de volledige lezingenorganisatie. Assyriologie had een aangrenzende kamer als domein. De bovenste verdieping huisvestte de conciërge en zijn echtgenote, eventuele medewerkers en onderzoekers, zoals C. Kern, en gasten, o.a. uit het buitenland. Het gebouw was doeltreffend, maar sober ingericht. Langs de trappen waren ingelijste prentbriefkaarten, meest met objecten uit het Brits Museum, opgehangen. Ik zie nog voor me hoe prof. Böhl eens diep in gedachten

afdaalde, gevolgd door één van de twee zoontjes, die hij op latere leeftijd gekregen had. De jongen keek verbijsterd naar de plaatjes en vroeg, wat daar te zien was. Waarop zijn vader alleen maar antwoordde: „Dat zijn afbeeldingen.” – Directeuren waren de hoogleraren Böhl en de Buck. Het curatorium bestond in 1940 uit de heren Forbes, van Haeften, van Leer en burgemeester van de Sande Bakhuyzen.

Mijn tweede bezoek was op 25 september 1943 ter herdenking van het tienjarig bestaan van Ex Oriente Lux. De bibliotheekzaal was gevuld met bestuurders van studiekringen en medewerkers. Op het podium ontwaarde men tussen palmen algemeen bestuur en sprekers. Het hele gezelschap werd in de achtertuin gefotografeerd. Verder had ik in de bezettingstijd alleen schriftelijke contacten met het Noordeindsplein. Langs die weg verwierf ik twee uitgaven van het Instituut: de Egyptische grammatica, 1941, 21944, en het Egyptisch leesboek, 1941, beide van de hand van A. de Buck. Voorts diverse Egyptologische publicaties van elders, die A. Kampman in boekenlijsten aanbood. Ook nam ik deel aan de schriftelijke cursus Middel-Egyptisch, die J. Janssen in de jaren 1941-1946 voor het Instituut verzorgde. Er waren in die periode nog drie andere cursussen via correspondentie, in Assyrisch-Babylonisch (van Proosdij), Arabisch (L. Metzemaekers) en Hebreeuws (J. Koopmans). De oorlog was voor het Instituut eveneens bedreigend. De bezetters deden een inval tijdens een lezing van Prof. Cohen, voor wie Prof. Böhl effectief in de bres sprong. En zij hielden één der bewoners, C. Kern, tijdelijk onder arrest. Om veiligheidsredenen vermeldde A. Kampman zijn huis in de Roodenburgerstraat als E.O.L.-contactadres op, hoewel de administratie – met vijf personen in vaste dienst – in het instituut gevoerd werd. Het echtpaar Kloos (door Kern eens de gens Kloos genoemd) maakte zich in die moeilijke jaren hoogst verdienstelijk als huisbewaarders. Curieus was, dat de heer Kloos, als hij buiten kantooruren de telefoon aannam, zei: “U spreekt met het Nabije Oosten”.

Na de bevrijding kwam ik in Leiden aan, zij het ten gevolge van ziekte pas in 1946. Werken in de bibliotheek was plezierig. Er waren weinig

anderen en het was er rustig. Vrijwel alle boeken en tijdschriften, die het oude Nabije Oosten betroffen, stonden in die ene zaal klaar voor consultatie. Daar er nog geen aparte bibliothecaris was, kwam A. Kampman van tijd tot tijd zelf in hemdsmouwen ruimte maken op de planken. Nieuwe aanwinsten werden op een tafeltje uitgesteld. Belgische gasten als H. de Meuleneare en J. Rijckmans hulden zich geregeld in stofjas. Vaste Nederlandse bezoekers waren er niet in groten getale. Ik noem Assyriologen R. Borger en R. Frankena, architect Th. Busink, Hebriaci J. Hoftijzer en J. Lettinga, kunsthistorici C. Kern en W. van Os, Egyptoloog L. Leeuwenburg en archeoloog J. Mellaart. De directeurs en andere conservatoren zag ik maar heel zelden in de zaal, met uitzondering van de immer voorkomende en hulpvaardige Prof. Böhl. Op een dag waren wij beiden overgebleven en verorberden, ieder op zijn eigen zitplaats, de meegebrachte boterhammen. Na een tijdje kwam Böhl op mij af en vroeg: „kunt u mij zeggen, of ik al geluncht heb?” Ik kon dit laatste bevestigen, waarop hij: „O gelukkig, want anders moest ik nu naar huis om te gaan eten”. Buiten de bibliotheek ontmoette ik naast A. Kampman weer anderen, zoals de secretaresses, onder wie E. de Raad, de latere mevrouw Frankena, en de heer Kampman Sr., die met zijn fraaie handschrift zijn zoon (sinds 1955 de directeur en tijdelijk ook inwoner) assisteerde bij de boekhouding. De herdenking van het tienjarig bestaan in 1949 in kleine kring kon ik door ziekte niet bijwonen, die van vijfentwintig jaar E.O.L., 1958 in groter verband, wel.

Tot zover de notities over mijn eerste periode. De tweede brak aan in 1960; ik kreeg toen als taak colleges onder het dak van het N.I.N.O. te geven. Dat gebeurde aanvankelijk in het souterrain, eerst van nr. 4(a) daarna van 6(a) waar Arabica prijkten. Het Instituut begon zich nl. uit te breiden; de bekroning hield in, dat alsnog het hele pand nr. 6 erbij betrokken werd. Zoals Assyriologie al eerder, kreeg Egyptologie in 1964 een aparte verdieping met eigen boekerij. Daar had ik voortaan mijn domicilie, en wel dagelijks, omdat ik ook de *Annual Egyptological Bibliography* redigeerde en als conservator Egyptologie

optrad. Er werd een tijdvak ingeluid van grote expansie voor het Instituut, dat in ruimtelijk opzicht bijna verdubbeld was. Twee universitaire vakgroepen functioneerden in het gebouw. Diverse reeksen tijdschriften en boeken werden gepubliceerd. De directeur betrok een riant vertrek en kreeg een chauffeur. C. Nijland werd adjunct-directeur en had, evenals de inmiddels aangestelde bibliothecaris, een eigen kamer. De logeercapaciteit was vergroot. En boven dit alles resideerde het echtpaar Wagenaar als zeer gastvrije en actieve, ideale huisbewaarders. Maar over die periode vloeien de historische bronnen rijkelijker en daarom beëindig ik hier mijn relaas.

*De bibliotheek van het N.A.I.N.
in de jaren '40 (fotograaf onbekend)*

Fotokatern 3: jubileum- & afscheidsfeest op 30 mei 2024 in de NINO-bibliotheek

